

ANTTI ESKOLA

SOSIOLOGIT JA PAKKOAUTTAJAT

Niin proletariaatin diktatuurista puhuvat marxilaiset tutkijat kuin verraten konservatiivisena pidettävä saksalainen sosiologian klassikko Max Weberkin ovat yhtä mieltä siitä, että valtion olemukseen kuuluu suorastaan määrittelevänä piirteenä sen yksinoikeus käyttää pakkovaltaa oman alueensa piirissä. Ainoastaan yhteiskunnan virallisin toimin on lupa riistää aikuiselta ihmiseltä vapaus (lapset ovat tässä suhteessa turvatomampia, vanhempiensa pakkovaltan alaisia). Esimerkiksi vuoden 1964 aikana vapaus riistettiin yli 35 000 suomalaiselta henkilöltä. Alle puolet näistä vapaudenriistoista tapahtui sillä perusteella, että henkilö oli tehnyt rikoksen. Mielisairaus, elatusvelvollisuuden laiminlyöminen, alkoholin väärinkäyttö, irtolaisuus, sosiaaliavustuksen korvaamisen laiminlyöminen, rikkomus laitoksessa, sopeutumattomuus kunnalliskotiin, aseista kieltäytyminen tai koulupinnaus olivat syinä yli puolessa kaikista vapaudenriistoista.

Pakkoauttajat on kirja pääasiassa näistä jälkimmäiseen ryhmään kuuluvista vapaudenriistoista. Sen alkusivuilla esitellään kuitenkin tietoja vapaudenriistoista yleensä. Niiden mukaan vapaudenriistojen lukumäärä maassamme on niin absoluuttisesti kuin

väestönlisäykseen suhteutettunakin lisääntynyt voimakkaasti viimeksi kuluneiden 35 vuoden aikana. Kansainvälisessä vertailussa havaitaan, että vuodesta 1918 lähtien Suomessa on vapaudenriistoja lähes poikkeuksetta tapahtunut enemmän kuin Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa. Kansalaissodan jälkeen Suomea on hallittu kovin ottein.

Yhtä hätkähdyttäviä ovat tiedot siitä, miten pitkiin vapaudenriistoihin eri tyyppiset teot meillä johtavat. Kettil Bruunin mukaan "vain murhan, tapon ja kuolemaan johtaneen pahoinpitelyn kaltaiset rikokset johtavat pitempään vapaudenriistoon kuin aseista kieltäytyminen, ja oikeustilastosta on vaikea löytää muita rikosryhmiä, joista koituva vapaudenriisto olisi pitempi kuin koulukotisijoitus (rikollinen teko ja/tai koulupinnaus)". Toisin sanoen: "aseista kieltäytymisestä rangaistaan siis tosiasiasaankarammin kuin ryöstöstä, koulupinnaus vie pitempiaikaiseen vapaudenriistoon kuin murhapoltto". Ja vielä: rannekellon tavarat talosta anastanut nainen tuomitaan vankilaan, mutta veronkavallukseen syyllistynyt saa sakkoja, vaikka jälkimmäinen on saanut rikoksestaan moninkertaisen hyödyn edelliseen verrattuna.

Pakkoauttamisen kohteiksi joutuneet henkilöt ovat pääasiassa yhteiskunnan vähempiosaisia, jotka eivät itse pysty ajamaan asiaansa, ja joiden pulmat eivät poliitikkoja tai puolueita paljon kiinnosta. Poikkeavina vähemmistöinä he helposti joutuvat sen vihan kohteiksi, jolla esimerkiksi juutalaisia ja neekereitä kaikkialla maailmassa vihaataan. Sen vuoksi *Pakkoauttajat*-teoksen kirjoittaminen on ollut kaikkien eettisten mittapuiden mukaan arvioiden tärkeä ja hyvä teko.

Keitä meidän sitten tästä teosta on kiittämisen? Juristejako, jotka ammatissaan ovat huomanneet vapaudenriistoihin liittyvät epäkohdat ja oikeudenmukaisuuspyrkimyksessään halunneet tuoda ne julkisen keskustelun kohteiksi? Sosiaalipoliitikkoja, joiden tavoitteena on taata turvallisuutta ja viihtyvyyttä eri yhteiskuntaryhmille, perheille ja yksilöille? Vai onko hyvällä asialla ehkä ollut kristittyjä, jotka näin ovat halunneet käytännössä toteuttaa lähimmäisenrakkautta?

Mikään näistä arvauksista ei osu oikeaan. Kirjan toimittaja Lars D. Eriksson tosin on juristi samoin kuin työlaitoksista kirjoittava Jacob Söderman. Tästä huolimatta kirjaa tuskin voi pitää osoituksena siitä, että juristimme yleisesti olisivat heränneet tajumaan sosiaalihuollon ongelmia uudella tavalla. Sosiaalipolitiikka pääaineenaan näyttää valmistuneen mielisairaaloista kirjoittava Siv Dahlin. Kirjassa kritikoitu Niilo Kotilainen ja Aarne Tarasti lienevät kuitenkin asenteiltaan tyypillisempiä sosiaaliviranomaisia. Kuinka moni kirjoittajista on kristitty, sitä en tiedä, mutta epäilisin, että aika moni heistä on eronnut kirkosta. Innokkaina uskovaisina sen sijaan esiintyvät monet tämän kirjan kysymyksenasetteluja vastustavat henkilöt, kuten hovioikeudenneuvos Paavo Hiltunen.

Pakkoauttajat -teoksen kirjoittajista Kettil Bruun, Klaus Mäkelä ja Pirkko Sirén ovat sosiologeja, ja sosiologinen näkemys poik-

keavuudesta lieneekin se tekijä, joka yhdistää kaikkia kirjoittajia, mukaan lukien myös kirjailija Christer Kihlmanin (aiheena Jehovan todistajat), ohjaaja Kristin Olsonin (mustalaiset) sekä lääkärit Ilkka ja Vappu Taipaleen (irtolaiset).

Kun puhutaan sosiaalisesta poikkeavuudesta, kuten rikollisuudesta, ajatellaan usein, että poikkeavilla henkilöillä on jokin yhteinen piirre, joka on syynä heidän norminvastaiseen käyttäytymiseensä. Tutkimuksen tehtävänä pidetään tämän syyn löytämistä ja kriminaali- sekä sosiaalipolitiikan tehtävänä tuon syyn poistamista.

Sosiologinen käsitys poikkeavuudesta on melko toisenlainen. Se ottaa huomioon, että koska esimerkiksi rikos on teko, jonka lakinormit sellaiseksi määrittelevät, ovat nuo normit tietenkin eräs 'syy' rikollisuuteen. Lain muuttuessa muuttuvat jotkut henkilöt rikollisista lainkuuliaisiksi tai päinvastoin, vaikkei heissä itsessään olisi tapahtunut vähäisintäkään muutosta. Tänäpäin rikollisina tuomitut saattavat normien muututtua olla ihailtavia esikuvia. Siitä ovat esimerkkejä mm. Jeesus ja Sokrates, jotka tuomittiin samasta rikoksesta kuin Salamakin, nimittäin jumalanpilkasta. "Älä tapa" on hyvä normi nimikristityn huulilla, mutta kun Jehovan todistaja ottaa sen tosissaan, hänet suljetaan lähes puoleksitoista vuodeksi piikkilangan ympäröimään laitokseen. Rikollisuutta ja muuta poikkeavuutta ei siis voida ymmärtää, ellei oteta huomioon myös niitä normeja, jotka määrittelevät tekoja rikollisiksi, sekä niitä yhteiskunnallisia valtasuhteita, joiden vallitessa nuo normit ovat syntyneet. Tämä sosiologinen näkökulma tulee *Pakkoauttajat*-kirjassa esiin kaikkein selvimmin ehkä Kettil Bruunin artikkelissa.

Bruun viittaa myös siihen sosiologisesti tärkeään seikkaan, että yhteiskunnan valvontakoneisto toimii valikoivasti, ja että valikointiperustana on yksilön sosiaalinen tausta sekä valikoinnin tuloksena luokkadiskriminaatio: "On tärkeää oivaltaa, mikä

ero on olla prostituoitu, jolla on käytettävissä oma asunto, tai olla tuomittu oman onnensa varaan katuprostituutioon, olla asunnoton alkoholisti tai johtaja-alkoholisti." Bruun sanoo, että alkoholisteiksi määritellään ehkä kymmenesosa niistä, jotka lääketieteellisten kriteerien mukaan ovat alkoholisteja, ja ne jotka määritellään ovat peräisin alemmista yhteiskuntaluokista. Hän on myös todennut, että samanlaista valikointia tapahtuu mielisairaksi määriteltyjen ja mielisairaalaan pakolla vietyjen kohdalla. Kolmas esimerkki samasta ilmiöstä on Risto Jaakkolan piilorikollisuutta tutkiessaan saama tulos. Sen mukaan eri yhteiskuntakeroksiin kuuluvat nuorukaiset ovat tehneet rikoksia suunnilleen yhtä paljon, mutta ylemmistä sosiaaliryhmistä lähtöisin olevilla ja paljon koulua käyneillä on keskimääräistä pienempi todennäköisyys joutua vastuuseen teoistaan.

Klaus Mäkelä puolestaan uudelleenarvioi poikkeavien yksilöiden käsittelytapoja, hoitoa ja rangaistusta. Erityisen terävästi hän arvostelee sitä tapaa, että eräitä poikkeavuuden valvontamuotoja aletaan nimittää hoidoksi tai huolloksi, vaikka niiden luonne ja tehokkuus eivät olisi lainkaan muuttuneet. Naurettavana sanamagianaa voidaan vielä kuitata sellaiset tapaukset kuin että putkarangaistusta aletaan nimittää "hoidolliseksi eristysseksiksi" tai ojankaivua "työterapiaksi". Vakavaksi asia muuttuu kuitenkin siinä vaiheessa, kun rangaistustoitien määrittäminen hoidoksi heikentää toimenpiteen kohteeksi joutuneen oikeusturvaa. On kiintoisaa havaita, että eräät sosiologit ovat viime aikoina puhuneet kansalaisten oikeusturvan puolesta paljon ponnekkammin kuin juristimme, joille tämän asian erityisesti luulisi kuuluvan.

Mäkelällä on sangen pessimistinen kuva Suomen huoltolaitosten tehokkuudesta. Ensinnäkään tehokkuusongelma ei näytä paljon kiinnostavan sosiaaliviranomaisia päätellen siitä, että asiasta ei edes välitetä

kerätä kunnollisia tietoja. Toiseksi, ne hajatiedot, joita on olemassa, osoittavat hoitotulosten olevan hyvin vaatimattomia. Mäkelän mukaan lisäksi "ei ole mitään syytä olettaa, että lisäämällä suljettujen laitosten määrärahoja ja tehostamalla hoitoa saataisiin ratkaisevasti nykyistä parempia tuloksia".

Hän vertaakin Suomen laitoshuoltoa kiinalaiseen neulahoitoon. Erona on vain se, että eduskunta ei hyväksyisi lakia, jolla kansalaiset pakotetaan alistumaan kiinalaisen lääketieteen mukaiseen tuskalliseen neulahoitoon, mutta sen sijaan se kyllä hyväksyy sosiaalihuollon piirissä hoidon varjolla tuotetut aivan yhtä turhat kärsimykset. Kun Mäkelä vertaa sosiaaliviranomaistemme ajattelua primitiivisten kulttuurien magiaan, ei kysymyksessä ole löysästi heitetty ilkeys, vaan hän osaa myös terävästi perustella väitettään.

Pakkoauttajat-teoksen luulisi olevan myönteinen haaste sosiaaliviranomaisille, juristeille, sosiaalipoliitikoille. Näyttää kuitenkin siltä, ettei sosiologien sanottava ole mennyt erityisen hyvin perille. Niinpä Pirkko Sirén sanoo, ettei esimerkiksi Järvilinnan vastaanottokodissa juuri kukaan ollut tutustunut viimeaikaiseen, koulukoteihin kohdistuneeseen kritiikkiin, vaan kaikesta tällaisesta vaiettiin visusti. Ja edelleen: "Järjestelmään kuuluvat viranomaiset ja johtohenkilöt eivät myöskään juuri kirjoita tai puhu alansa todellisista ongelmista, vaan pyyttelevät turvallisesti pinnallisissa asioissa. Asiallisuus korvataan usein kauniilla fraaseilla, joita on erityisen helppo käyttää lastensuojelun yhteydessä." Ulkopuolisen on helppo ymmärtää tämä väite, kun lukee esimerkiksi Lausteen poikakodin vuosikertomuksesta vuodelta 1963 lainattua hurskastelevaa tekstiä: "Parastaan ovat johtokunta ja henkilökunta koettaneet ja jos emme ole aina tehtävissämme onnistuneetkaan, olemme kaikki — niin kasvatettavat kuin kasvattajatkin — Korkeimman hoidossa

ja kädessä. Hän pitää meistä kaikista huolen."

Eräs selitys sanoman huonoon kuuluvuuteen voisi olla se, että näistä asioista kirjoitetaan liian kärkevästi ja ärsyttäen. Tähän mielestäni syylistyvät hieman erityisesti Ilkka ja Vappu Taipale (irtolaisia käsittelevän kirjoituksen otsikkoja: "Työ tekee vapaaksi", "Häpy tukkoon", "Ei tippuri tapa" jne.). Selitys ei kuitenkaan liene kovin pätevä, sillä aivan yhtä kuuroja on oltu tyyliältään täysin asiallisillekin kirjoituksille. Toisinaan *Pakkoauttajat* on haluttu mitätöidä sillä, että kirja sisältää joitakin asiavirheitä. Virheellisiä väitteitä teoksessa varmaan on, eikä niitä ole syytä puolustella, mutta monesti virheitä kyllä käytetään teoksinä, joihin viitaten voidaan olla piittaamatta myös paikkansapitävistä väitteistä.

Pakkoauttajat -kirjan toimittajan teksteissä, alkusanoissa ja uudistusehdotuksissa, vedotaankin ohi sosiaaliviranomaisten, suoraan poliitikkoihin: "Sentähden tämä kirja on poliittinen. Se vetoaa niihin poliittisten puolueiden, eduskunnan ja hallituksen jäseniin, jotka käsittävät, että meidän tämänhetkinen laitoshuoltomme on epäinhimillinen ja diskriminoiva, ja jotka eivät voi hyväksyä, että asia on näin."

Ajatus on viisas, mutta vaikea lienee sitäkään kautta saada mitään aikaan. Mikään puolue ei ole selvästi muita edistyksellisempi näissä asioissa. Ja parhaatkin yritykset näyttävät kaatuvan vastarinta-asenteseen, jonka osa sosiaaliviranomaisista valitettavasti on omaksunut. Se, että puhun näin pessimistisesti, johtuu osittain tapioista, joka äskettäin Tampereella — monessa suhteessa sentään edistyksellisessäkin vasemmistokaupungissa — kärsittiin taistelussa uuden tyyppisen nuorisosaseman puolesta (ks. *Alkoholipolitiikka* n:o 4, 1967, ss. 185—192).

Poliitikkojen ohella haluaisin vedota kahteen muuhun ryhmään: psykologeihin ja sosiaalipoliitikkoihin. Erik Allardt on luonnehtinut psykologejamme ammattikuntapuuhissa touhuavaksi joukoksi: "he formuloivat itselleen ammattietiikan nimessä ankaria sääntöjä ja antavat toisilleen diplomeja, jotta vieraat ainekset eivät tunkeutuisi heidän alueelleen". Tämä puuhailu voisi olla huvittavaa, ellei siihen liittyisi vakavampiakin piirteitä. Minusta on alkanut näyttää yhä enemmän siltä, että se ideologisilta seikoilta silmänsä ja korvansa tiukasti sulkeva, rottakokeisiin ja vierasperäisillä sanoilla näennäistieteelliseksi tehtyyn kielenkäyttöön pakeneva ajattelutapa, johon tulevat psykologit korkeakouluissamme tehokkaalla kurssiopetuksella sosiaalistetaan, tuottaa ammattimiehiä, jotka kykenevät testaamaan ihmisiä yhtä tyyneästi, tottelevaisesti ja turhia kyselemättä, valittiinpa näitä sitten ammattiin, koulukotiin tai keskitysleirin kaasukammioon.

Sosiaalipoliitikoista sanoisin sen hyvän sanan, että he ovat yleensä pysytelleet maan pinnalla, konkreettisissa ja tärkeissä asioissa, silloinkin, kun sosiologit ovat eksyneet epävarmojen tulostensa epämääräisiin teoreettisiin tulkintoihin. Konkreettisuudessaan sosiaalipoliitikkojen tutkimustyö on monesti kuitenkin ollut valitettavan hedelmätöntä. Eräissä Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen piirissä tehdyissä sosiologisissa tutkimuksissa on nyt ehkä parhaiten onnistuttu yhdistämään mielenkiintoista teoriaa vahvaan empiriaan. Mikäli sosiaalipolitiikan opetus- ja tutkimustyössä halutaan välttää sitä uhkaava teoreettinen hedelmättömyys ja ideologinen jälkeenjääneisyys, olisi sosiaalipoliitikkojen syytä tarkoin perehtyä Bruunin, Mäkelän, Sirénin, Jaakkolan ym. tutkimuksiin sekä ottaa niistä myös oppia. Tämä opiskelu sopii oikein hyvin aloittaa *Pakkoauttajista*.